

O'ZBEKISTON TILSHUNOSLIGIDA SUN'IY INTELLEKT PROMPTLARINING TADQIQ ETILISHI: NAZARIY YONDASHUVLAR VA METODOLOGIK MUAMMOLAR

Botirova Valida Shuhrat qizi,

Andijon davlat chet tillari instituti magistr bitiruvchisi

E-mail: botirovavalida@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezis O'zbekiston tilshunosligida sun'iy intellekt promptlarini o'rganishga qaratilgan zamonaviy tadqiqotlar qiyosiy tahliliga bag'ishlanadi. D. Aliyeva, S. Sadikova, G. Xabibullayeva va M. Turopovanning ilmiy ishlari asosida promptlarning lingvopragmatik, kognitiv, leksik-semantik va diskursiv xususiyatlarini tadqiq etishdagi asosiy yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Mualliflarning nazariy qarashlari, qo'llagan metodlari va ilmiy xulosalari o'zaro taqqoslanib, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlanadi. Tahlil asosida mahalliy tadqiqotlarda promptning mustaqil lingvistik birlik sifatida talqin qilinishi tobora kengayib borayotgani, biroq nazariy yondashuvlarni yagona metodologik mezonlar asosida birlashtirish va empirik tadqiqotlar bilan mustahkamlash zarurati mavjudligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, prompt lingvistikasi, lingvopragmatika, kognitiv pragmatika, semantik iqtisod, diskurs tahlili, qiyosiy tahlil.

Kirish. Sun'iy intellektning kundalik hayot, ta'lim va ilmiy faoliyatda keng qo'llanilishi inson va texnologiya o'rtasidagi muloqotga yangicha qarashni talab etmoqda. Ayniqsa, ChatGPT kabi generativ sun'iy intellekt tizimlariga yoziladigan promptlar tilshunoslik uchun qiziqarli tadqiqot obyekti aylanmoqda. Chunki prompt oddiy buyruq yoki savoldan iborat bo'lmay, foydalanuvchining maqsadi, fikrini ifodalash usuli va muloqot sharoitini ham aks ettiradi. Shu jihatdan promptlarni lingvistik birlik sifatida o'rganish inson va sun'iy intellekt kommunikatsiyasining o'ziga xos xususiyatlarini tushunishga yordam beradi.

O'zbekiston tilshunosligida ham ushbu yo'nalishga qiziqish ortib bormoqda. Xususan, D. Aliyeva ingliz va o'zbek tillaridagi promptlarni lingvopragmatik jihatdan qiyoslagan bo'lsa¹, S. Sadikova ularning nutq aktlari va kognitiv xususiyatlariga e'tibor qaratgan². G. Xabibullayeva promptlarda semantik iqtisod va lisoniy tejamkorlik

¹ Aliyeva D. Sh. Comparative Linguo-Pragmatic Analysis of Prompt Engineering Strategies in English and Uzbek // Science Time. – 2026. –ol. 4, № 5/2 – P. 679-689. – DOI: 10.66345/stj.6493.

² Садикова С. Лингвопрагматические и когнитивные особенности речевых актов промпта в коммуникации с генеративным ИИ на английском и узбекском языках // Зарубежная лингвистика и лингводидактика. – 2026. – Т. 4, № 6/С. – С. 95-104. – DOI: 10.47689/2181-3701-vol4-iss6/S-pp95-104.

masalasini o'rganan³, M. Turopova esa prompt lingvistikasini yangi tadqiqot yo'nalishi sifatida talqin qilgan⁴. Ko'rinadiki, mazkur mualliflar bir hodisani turli nazariy nuqtayi nazardan yoritishga harakat qilganlar. Biroq ularning yondashuvlari bir-birini qay darajada to'ldirishi, qaysi jihatlarida farqlanishi va qanday masalalar hali ochiq qolayotgani ham alohida tahlilni talab etadi. Mazkur tezisda yuqoridagi to'rt tadqiqot qiyosiy-tanqidiy jihatdan ko'rib chiqiladi. Asosiy e'tibor mualliflarning nazariy qarashlari, qo'llagan tahlil usullari va ilgari surgan xulosalarini o'zaro taqqoslashga qaratiladi. Bizningcha, mavjud tadqiqotlarni shu tarzda birgalikda o'rganish nafaqat O'zbekistonda prompt lingvistikasining bugungi holatini baholash, balki kelgusida ushbu yo'nalishda qanday ilmiy masalalarga e'tibor qaratish zarurligini aniqlash uchun ham muhimdir.

Asosiy qism. O'zbekiston tilshunosligida sun'iy intellekt promptlarini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar bir-biriga yaqin mavzuni qamrab olsa-da, ularning ilmiy maqsadi va yondashuvlarida muayyan farqlar mavjud. D. Aliyeva va S.Sadikova promptlarning lingvopragmatik tabiatiga e'tibor qaratsa, G.Xabibullayeva ularning lisoniy tuzilishini optimallashtirish masalasini o'rta qo'yadi. M.Turopova esa mazkur hodisani kengroq nazariy doirada, yangi lingvistik tadqiqot obyekti sifatida talqin qiladi. Bizningcha, ushbu izlanishlarni birgalikda ko'rib chiqish prompt lingvistikasining qaysi jihatlari yoritilganini va qanday ilmiy masalalar hali ochiq qolayotganini aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot maqsadi va nazariy yondashuvlar jihatidan Aliyeva hamda Sadikovaning ishlari o'zaro yaqin. Aliyeva ingliz va o'zbek tillaridagi promptlarni sintaktik tuzilish, kommunikativ niyat, nutq aktlari va murojaat strategiyalari asosida qiyoslaydi. Muallif inglizcha promptlarda bevosita ko'rsatmalar va aniq tuzilmalar, o'zbekcha promptlarda esa bilvosita murojaat hamda kontekstga bog'liqlik ko'proq namoyon bo'lishini ta'kidlaydi⁵. Sadikova esa ushbu masalaga nutq aktlari nazariyasi va kognitiv pragmatika orqali yondashib, promptning vazifasini faqat buyruq berish bilan cheklamaydi. Uning talqinida prompt foydalanuvchining maqsadini bildirish, kommunikativ vaziyatni belgilash va kutilayotgan javobni yo'naltirish kabi bir nechta vazifani bajarishi mumkin⁶. Demak, Aliyeva ikki tildagi kommunikativ strategiyalarni qiyoslashga harakat qilgan bo'lsa, Sadikova mazkur strategiyalarning nazariy mexanizmlarini tushuntirishga harakat qiladi. Bu yondashuvlar bir-birini to'ldiradi, biroq ularning tahlil darajasi bir xil emas.

³ Xabibullayeva G. N. O'zbek tilida semantik iqtisod va prompt distillash tamoyillarining lingvistik tahlili // Science Time. – 2026. – Jild 4, № 5/2. – B. 244–249. – DOI: 10.66345/stj.v4i5/2.6153.

⁴ Turopova M. Prompt lingvistika: sun'iy intellekt bilan muloqotning yangi lingvistik fenomeni sifatida // Tamaddun Nuri. – 2026. – Jild 9, № 84, II qism. – B. 11–13. – DOI: 10.69691/qanrk037.

⁵ Aliyeva D. Sh. Comparative Linguo-Pragmatic Analysis of Prompt Engineering Strategies in English and Uzbek. – 2026. – P. 684–687

⁶ Sadikova S. Linguopragmatic and Cognitive Features of Prompt Speech Acts in Generative AI Communication in English and Uzbek. – 2026. – P. 98–100.

Bu ikki tadqiqotdan farqli ravishda, Xabibullayeva promptning semantik iqtisodi, ya'ni zarur mazmunni imkon qadar ixcham til vositalari orqali ifodalash masalasiga e'tibor qaratadi. Muallif lisoniy tejamkorlik tamoyiliga tayanib, promptdagi ortiqcha leksik birliklarni kamaytirish, sintaktik tuzilmani soddalashtirish va asosiy ma'lumotni saqlab qolish zarurligini ilgari suradi⁷. Mazkur qarashni Sadikovaning kontekstga urg'u beruvchi yondashuvi bilan qiyoslaganda muhim savol tug'iladi: prompt qanchalik qisqa bo'lishi kerak va qaysi ma'lumotlarni qisqartirish mumkin emas? Bizningcha, bu yerda qisqalikning o'zi emas, balki kommunikativ maqsad uchun yetarli axborotni saqlash muhim. Masalan, auditoriya yoki kerakli uslub ko'rsatilmagan ixcham prompt ayrim vaziyatlarda batafsilroq, ammo aniq tuzilgan promptdan kamroq foydali bo'lishi mumkin. Shunday qilib, semantik iqtisod va kontekstual aniqlikni qarama-qarshi tamoyillar sifatida emas, o'zaro muvozanatni talab qiladigan ikki jihat sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

M. Turopovaning tadqiqoti esa yuqoridagi yondashuvlarni umumiy nazariy doirada ko'rib chiqish imkonini beradi. Muallif promptning sintaktik, leksik-semantik, pragmatik va diskursiv xususiyatlarini birgalikda o'rganish zarurligini asoslab, prompt lingvistikasini inson va sun'iy intellekt muloqotida shakllanayotgan tadqiqot yo'nalishi sifatida tavsiflaydi⁸. Bu qarash Aliyevaning qiyosiy tahlili, Sadikovaning nutq aktlariga asoslangan talqini va Xabibullayevaning semantik iqtisod haqidagi mulohazalarini yagona tadqiqot maydonida birlashtirishga yordam beradi. Biroq kelgusida prompt lingvistikasini mustaqil yo'nalish sifatida belgilash uchun uning o'rganish obyekti, asosiy tushunchalari va metodologik chegaralarini yanada aniqlashtirish zarur, deb hisoblaymiz.

Asosiy ilmiy natijalar va tadqiq etilishi zarur bo'lgan masalalar nuqtayi nazaridan qaralganda, mazkur izlanishlar promptning lingvistik tabiatini turli tomonlardan ochib beradi. Biroq ayrim masalalar qo'shimcha tekshiruvni talab qiladi. Masalan, Aliyeva ta'kidlagan inglizcha promptlarning bevositaligi va o'zbekcha promptlarning bilvositaligi haqidagi xulosalarni umumlashtirish uchun ikki tildagi namunalar soni, ularning tanlanish mezonlari va qo'llanish vaziyatlari aniq hisobga olinishi lozim. Xuddi shuningdek, semantik iqtisod tamoyilining amaliy samaradorligini baholashda promptning uzunligi bilan bir qatorda kontekst yetarliligi ham tekshirilishi kerak. Bunday masalalarni hal etishda bir xil kommunikativ vazifalarga asoslangan ingliz va o'zbek promptlarini qiyoslash, ularning AI javoblariga ta'sirini oldindan belgilangan mezonlar orqali baholash istiqbolli yo'nalish bo'lishi mumkin.

⁷ Xabibullayeva G. N. O'zbek tilida semantik iqtisod va prompt distillash tamoyillarining lingvistik tahlili. – 2026. – B. 244-249.

⁸ Turopova M. Prompt lingvistika: sun'iy intellekt bilan muloqotning yangi lingvistik fenomeni sifatida. – 2026. – B. 11-13.

Umuman olganda, ko'rib chiqilgan tadqiqotlar O'zbekiston tilshunosligida promptlarni o'rganish uchun dastlabki nazariy va metodologik asoslar shakllanayotganini ko'rsatadi. Bizningcha, kelgusi izlanishlarda lingvopragmatik aniqlik, kontekst yetarliligi va lisoniy tejamkorlikni yagona tahlil tizimida o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuv promptni faqat til birligi sifatida tavsiflashdan uning kommunikativ vazifasi va amaliy natijasini izchil baholashga o'tish imkonini beradi.

Xulosa. Tahlil qilingan ilmiy izlanishlar O'zbekiston tilshunosligida sun'iy intellekt promptlarini o'rganish turli nazariy yo'nalishlarda shakllanayotganini ko'rsatadi. D.Aliyeva va S.Sadikova promptlarning lingvopragmatik hamda kognitiv xususiyatlarini yoritgan bo'lsa, G. Xabibullayeva lisoniy tejamkorlik masalasiga, M.Turopova esa prompt lingvistikasining nazariy asoslariga e'tibor qaratgan. Ushbu yondashuvlar bir-birini to'ldirib, promptni faqat texnik ko'rsatma emas, balki murakkab kommunikativ birlik sifatida tushunishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlardagi nazariy qarashlar empirik dalillar bilan mustahkamlanishi, ikki tildagi promptlarni yagona mezonlar asosida qiyoslanishi va ularning kommunikativ samaradorligini baholash kabi masalalar kelgusi tadqiqotlarda yanada chuqurroq yoritilishi ko'zda tutiladi. Kelgusidagi izlanishlarda pragmatik aniqlik, kontekst yetarliligi va lisoniy tejamkorlik o'rtasidagi muvozanatni aniqlashga alohida e'tibor qaratilish lozim. Aynan shu jihatlarni o'zaro bog'liq holda tadqiq etish o'zbek tilidagi promptlarning lingvistik imkoniyatlarini kengroq ochib berish hamda inson va sun'iy intellekt muloqotini ilmiy asosda takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aliyeva D. Sh. Comparative Linguo-Pragmatic Analysis of Prompt Engineering Strategies in English and Uzbek // Science Time. – 2026. – Vol. 4, № 5/2. – P. 679-689. – DOI: 10.66345/stj.6493.
2. Sadikova S. Лингвопрагматические и когнитивные особенности речевых актов промпта в коммуникации с генеративным ИИ на английском и узбекском языках // Зарубежная лингвистика и лингводидактика. – 2026. – Т. 4, № 6/S. – С. 95-104. – DOI: 10.47689/2181-3701-vol4-iss6/S-pp95-104.
3. Xabibullayeva G. N. O'zbek tilida semantik iqtisod va prompt distillash tamoyillarining lingvistik tahlili // Science Time. – 2026. – Jild 4, № 5/2. – B. 244-249. – DOI: 10.66345/stj.v4i5/2.6153.
4. Turopova M. Prompt lingvistika: sun'iy intellekt bilan muloqotning yangi lingvistik fenomeni sifatida // Tamaddun Nuri. – 2026. – Jild 9, № 84, II qism. – B. 11-13. – DOI: 10.69691/qanrk037.